

студентів в основну референтну групу з метою постановки та розв'язування всіх типів задач: математичних, навчальних, методичних, педагогічних, науково-дослідних. Які особливості інших компонентів методичної системи розвивального навчання, психолого-педагогічні умови реалізації концепції розвивальної освіти в педагогічному вузі, зокрема в процесі методичної підготовки майбутніх учителів математики? – такі питання мають вирішуватися в подальших дослідженнях у рамках поставленої загальної проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Семенець С.П. Система розвивального навчання: ретроспективний аналіз // Вісник ЖДУ. – 2005. – № 24. – С. 121-124.
2. Семенець С.П. Система розвивального навчання в контексті сучасної концепції розвитку освіти // Вісник ЖДУ. – 2006. – № 25. – С. 65-68.
3. Семенець С.П. Аналіз методологічних основ системи розвивального навчання // Вісник Черкаського університету. – 2005. – № 70. – С. 127-132.
4. Харламов И.Ф. Педагогика. – М.: Высшая школа, 1990. – 575 с.
5. Методика навчання і наукових досліджень у вищій школі: Навчальний посібник / С.У. Гончаренко, П.М. Олійник, В.К. Федорченко та ін./ За ред. С.У. Гончаренка, П.М. Олійника. – К.: Вища шк., 2003. – 323 с.
6. Моторіна В.Г. Дидактичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів математики у вищих педагогічних навчальних закладах: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук. – Харків, 2005. – 45 с.
7. Слепкань З.И. Психолого-педагогические основы обучения математике. – К.: Рад. школа, 1983. – 192 с.
8. Лазарев В.С. К рефлексии психологической теории мышления // Вопросы психологии. – 2005. – № 4. – С. 41-51.
9. Давыдов В.В. Виды обобщения в обучении (логико-психологические проблемы построения учебных предметов). – М.: Педагогика, 1972. – 424 с.

УДК 37.025:37.026.8

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ УМІНЬ ТА НАВИЧОК САМОКОНТРОЛЮ

Серьогіна І.Ю., аспірант

Криворізький державний педагогічний університет

У статті розглядаються дидактичні умови і практичні методи формування в учнів умінь і навичок самоконтролю в процесі навчально-пізнавальної діяльності.

Ключові слова: самоконтроль, умінь та навички самоконтролю, умови, дидактичні умови, методи та прийоми формування самоконтролю, рівні самоконтролю.

Серёгина И.Ю. К ПРОБЛЕМЕ ФОРМИРОВАНИЯ У ШКОЛЬНИКОВ УМЕНИЙ И НАВЫКОВ САМОКОНТРОЛЯ / Криворожский государственный педагогический университет, Украина.

В статье рассматриваются дидактические условия и практические методы формирования у учащихся умений и навыков самоконтроля в процессе учебно-познавательной деятельности.

Ключевые слова: самоконтроль, умения и навыки самоконтроля, условия, дидактические условия, методы и приёмы формирования самоконтроля, уровни самоконтроля.

Seregina I.J. FORMING OF ABILITIES AND SKILLS OF PUPIL'S SELF CONTROL / Krivoy Roh State Pedagogical University, Ukraine.

In this article the didactic conditions and practical methods of forming abilities and skills of self-control in pupils of basic school in the process of educational-cognitive activity are considered.

Key word: self-control, skills and abilities of self-control, conditions, didactic conditions, formative methods and techniques of self-control, levels of self-control.

В умовах реформування усіх сфер діяльності в Україні переглядається і оновлюється система освіти, здійснюється її докорінне реформування, що засноване на підготовці творчої особистості, створенні реальних умов для підвищення її інтелектуального, культурного, професійного потенціалу, стимулювання прагнення до самореалізації. На ці положення орієнтує, насамперед, Державна національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. Складності і завдання, що стоять перед суспільством, потребують ініціативи від кожного індивідуума, тому вільний розвиток, бачення в кожному учневі особистості є одним із важливих факторів педагогічної діяльності. У зв'язку з цим одним із завдань сучасної школи повинно стати формування в учнів умінь самостійно знаходити, переосмислювати, об'єктивно оцінювати інформацію та практично її застосовувати. Тому дуже важливим вважаємо розвиток в учнів умінь та навичок самоконтролю в процесі навчально-пізнавальної діяльності.

Окремі питання теорії й практики формування в учнів навичок самоконтролю знайшли відображення в працях В.В. Давидова, П.Я. Гальперіна, К.П. Мальцевої, Г.С. Никифорова, В.Т. Пишнова, які досліджували сутність змісту самоконтролю. Шляхи реалізації самоконтролю в навчальному процесі з'ясували такі вчені-дослідники, як М.Й. Боришевський, Л.Я. Крилов, Л.Б. Ітельсон, О.К. Сердюк, Г.О. Собієва, Т.Г. Гавакова.

Незважаючи на значний досвід, що віддзеркалює специфіку процесу формування умінь та навичок самоконтролю в учнів, проблема залишається недостатньо розв'язаною, оскільки на кожному етапі наукового пізнання з'являються нові аспекти її розгляду. На сьогодні немає спеціальних програм поетапного формування в учнів зазначених навичок, що негативно позначається на рівні знань і умінь школярів.

Враховуючи актуальність зазначених проблем та практичних потреб сучасної школи, визначимо мету нашої статті, яка полягає у висвітленні дидактичних умов, що сприяли б розвитку в учнів основної школи умінь самоконтролю та конкретних методів, прийомів його формування.

Сучасна педагогічна наука розглядає самоконтроль як один з найважливіших компонентів навчально-пізнавальної діяльності школярів, тому що уміння і навички самоконтролю є важливою характеристикою здатності учнів самостійно та якісно засвоювати знання та контролювати свою діяльність. Від рівня сформованості умінь самоконтролю залежить результативність навчальної діяльності школярів. Проте в сучасній школі в структурі навчальної діяльності часто відсутній такий важливий елемент, як контроль та оцінка учнем своїх дій. Як справедливо стверджує відомий педагог Ш.А. Амонашвілі, "...контролює, перевіряє, знаходить помилки, вказує на недоліки, оцінює, висловлює свою думку про результати діяльності учня вчитель" [1, 382]. Через ці обставини учень з уроку в урок перестає контролювати та оцінювати свої навчальні дії, що призводить зрештою до відсутності внутрішньої мотивації як основи пізнавальної активності дитини. Ш.А. Амонашвілі підкреслює, якщо учень навіть міг би здійснити самоконтроль своїх дій, то в нього не виникає бажання цього зробити, оскільки його самооцінка і самоконтроль ніяк не пов'язані з тією остаточною оцінкою його праці, яку виставить учитель [1]. Таке положення справ у шкільній практиці призводить до виховання особистості не впевненої в собі, не здатної відстоювати свої

переконання та брати на себе відповідальність за власні вчинки, висловлювати свої оцінні думки.

У контексті нашого дослідження ми визначаємо уміння самоконтролю як загальнонавчальні, які є синтезом інтелектуальних, практичних дій, а також зусиль, спрямованих на самоорганізацію. Ці уміння мають бути засвоєні і закріплені в способах діяльності в результаті управління навчально-пізнавальною діяльністю школярів.

До дидактичних умов успішного формування в учнів умінь контролювати свою навчальну діяльність ми відносимо:

1. Наявність позитивної мотивації навчальної діяльності, стійкість настанови на самоконтроль.
2. Необхідність оволодіння учнями методикою здійснення самоконтролю, яка сприяє розвитку умінь організувати самоперевірку діяльності та самостійно знаходити, виправляти і попереджати помилки у власних навчальних діях шляхом зіставлення дій та їх наслідків з конкретним зразком.
3. Використовування в процесі навчання технології поетапного формування в учнів умінь самоконтролю, яка містить попередній, орієнтаційний, інформаційно-пізнавальний, діяльнісно-практичний, узагальнюючо-систематизуючий та контрольний етапи.
4. Добір відповідного мовного матеріалу та спеціальних навчально-пізнавальних завдань, які мають розвиваючий потенціал для формування умінь самоконтролю.
5. Організація спеціальних уроків та активне залучання учнів до пізнавальної діяльності, направленої на формування умінь самоконтролю.
6. Створення на навчальних заняттях позитивної емоційно-етичної атмосфери, ситуацій успіху.

До дидактичних прийомів, орієнтованих на формування уміння контролювати хід навчальної діяльності, ми відносимо завдання такого вигляду (на прикладі уроків російської мови): виконай завдання різними способами, перевір результат; перевір правопис ненаголошеної голосної в корені, використовуючи вивчене правило; порівняй одержаний результат з еталоном (словником, текстом, написаним на дошці) тощо.

Як показали результати дослідження, вчителі недостатньо підготовлені до такої роботи на уроках: практично не дають настанову на самоконтроль, рідко використовують взаємоперевірку, що знижує потенціал уроку, якість сформованих умінь.

Аналіз психолого-педагогічної літератури доводить, що дії вчителів, які сприятимуть успішному формуванню в учнів умінь та навичок самоконтролю, можуть бути досить різноманітними: наприклад, навмисний пропуск вчителем помилок або при перевірці зошитів він підкреслює місця, де допущені помилки, а учень самостійно їх виправляє. Учитель може розповісти учням перед виконанням завдання про найтипівші помилки, що допускаються в ході виконання завдання та продемонструвати порівняльні способи коригування. Доцільне використання вчителем усного та письмового інструктажу учнів з настановою на самоконтроль та спеціальних пам'яток, які містять правила, алгоритми до виконання певної дії, карток-консультацій, карток-підказок та ін.

Необхідно відзначити, що для ефективного формування в учнів умінь самоконтролю важливою є пізнавальна активність власне учнів, тобто їх треба постійно спонукати до здійснення самоконтролю. Для цього потрібно використовувати різні види завдань, вправ, доручень: наприклад, складання плану відповіді, інформації вчителя, тексту параграфа; перевірка завдання за підручником за допомогою порівняння, співставлення фактичного результату зі зразком; самодиктант з поясненнями причин допуску

помилки, самоаналіз допущених помилок та оцінювання одержаних результатів. Встановлено, що організація вчителем різноманітних форм взаємоперевірок між учнями, безумовно, сприяє формуванню в них умінь та навичок самоконтролю. Наведемо приклади деяких із них:

1. Взаємоперевірка учнями письмових відповідей. Вона доцільна і зручна при проведенні невеликих перевірочних самостійних робіт на 5-7 хвилин, які стисло оформляються. Учні сидять за однією партою, обмінюються роботами, перевіряють їх та наприкінці записують короткий відгук.
2. Взаємоперевірка підсумкових самостійних робіт, які проводяться звичайно після вивчення цілої теми. У процесі взаємоперевірки учням слід дозволяти користуватися підручником, словником, таблицями та ін.
3. Взаємоперевірка усних відповідей. Ця форма взаємоконтролю реалізується в декількох варіантах:
  - після того, як учні самостійно опрацюють (прочитують, осмислюють) новий матеріал, створюються пари, у яких один учень – питає, другий – відповідає на питання;
  - використовуються так звані “листи взаємоконтролю” (В.Ф. Шаталов), на яких фіксуються питання за матеріалом декількох уроків;
  - із числа найпідготовленіших обираються “учні-консультанти”, які контролюють хід навчально-пізнавальної діяльності однокласників при проведенні заліків, усних та письмових робіт.

У такому вигляді навчальної діяльності школярів особливо важливе їх спонукання до активності, розвиток і уміння співпрацювати один з одним, контролювати свої дії, оцінювати досягнутий у діяльності результат. Розвиваюча функція взаємоперевірки має величезне значення у формуванні в учнів контрольної-оцінної здібності.

Отже, вивчення психолого-педагогічної літератури і практика роботи в школі дозволили виділити найбільш ефективні методи привчання учнів до самоконтролю і самооцінки власної навчальної діяльності: звірення запланованої і виконаної роботи; використання різноманітних прийомів взаємооцінки та самооцінки; співставлення своєї роботи з педагогічним зразком, визначення її якості; виявлення допущених помилок, їх виправлення і пояснення причин їх виникнення; привчання учнів до здійснення проміжного контролю своїх дій; самостійні дії по інструкції (письмовій або усній) тощо.

Таким чином, усі компоненти, що забезпечують результативність процесу формування умінь та навичок самоконтролю в учнів, можна узагальнити у вигляді логічної таких умов: позитивна мотивація навчально-пізнавальної діяльності і спілкування, стійкість настанови на здійснення самоконтролю в процесі навчальної роботи; оволодіння учнями методикою і технологією здійснення самоконтролю; активне включення учнів у пізнавальну діяльність, спрямовану на формування зазначених умінь; створення на навчальних заняттях позитивної, доброзичливої атмосфери.

Виявлені дидактичні умови та практичні методи здатні забезпечити достатній і високий рівні сформованості умінь самоконтролю в школярів, а їх взаємодія і взаємодоповнюваність сприяють підвищенню якості навчально-пізнавальної діяльності, створенню в педагогічному процесі атмосфери взаєморозуміння, довірчого спілкування між педагогами та учнями.

У ході констатації умінь школярів контролювати свої навчальні дії нами були визначені рівні сформованості самоконтролю учнів сьомих класів на основі об'єднаних ознак: фіксація учнем результату діяльності та його порівняння із зразком; знаходження і

виправлення помилок самостійне та за допомогою вчителя; самокритичність; оцінювання власної діяльності і діяльності товариша, зацікавлене ставлення до зовнішньої оцінки з урахуванням здійснюваного в навчальному процесі виду діяльності (репродуктивної, репродуктивно-реконструктивної):

- I. Нульовий рівень або відсутність в учнів потреби в самоконтролі і умінь його здійснювати.
- II. Здійснення учнями самоконтролю на репродуктивному рівні (з опорою на зразок, але без пояснення власної діяльності).
- III. Здійснення учнями самоконтролю на репродуктивному рівні з опорою на зразок, уміння пояснити дії по самоконтролю.
- IV. Здійснення учнями самоконтролю на репродуктивно-пояснювальному рівні без опори на зразок.
- V. Здійснення учнями самоконтролю на продуктивно-реконструктивному рівні.
- VI. Здійснення учнями самоконтролю на творчому рівні.

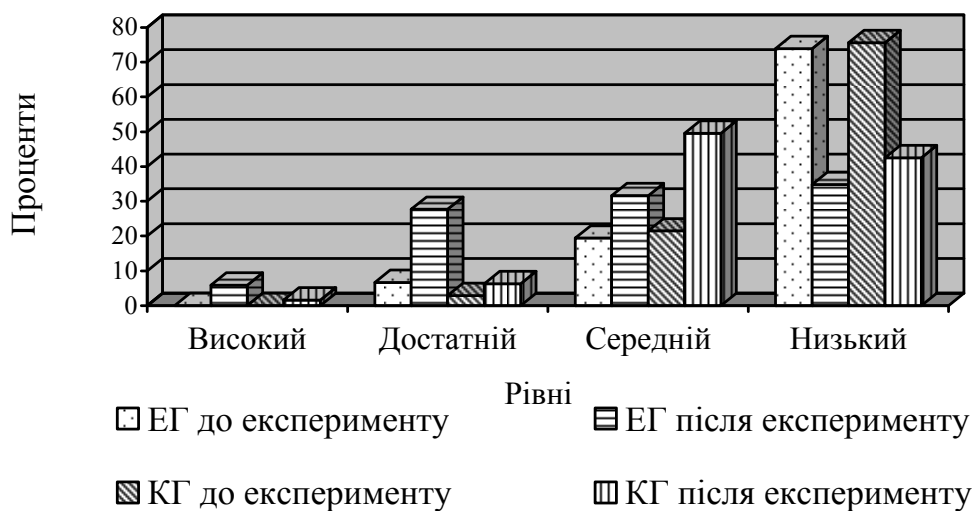
Наприкінці навчального року після проведення формуючого експерименту ми запропонували учням контрольних та експериментальних класів приблизно рівноцінну контрольну роботу (спеціально підібрані вправи з російської мови з формування самоконтролю), як і до експериментального навчання з метою з'ясування динаміки рівня сформованості вказаних умінь. Результати представлені в таблиці.

Таблиця 1 - Рівень сформованості умінь самоконтролю у експериментальних та контрольних класах до і після дослідного навчання (у % %)

Рівні	Експериментальні групи (ЕГ)		Контрольні групи (КГ)	
	На початку експерим.	Після заверш. Експерим.	На початку експерим.	Після заверш. експерим.
Високий (V, VI)	0 %	5,9 %	0 %	1,6 %
Достатній (IV)	6,7 %	27,7 %	2,9 %	6,3 %
Середній (II,III)	19,4 %	31,6 %	21,5 %	49,6 %
Низький (I)	73,9 %	34,8 %	75,6 %	42,5 %

Із метою наочного відображення порівняльного аналізу результатів експериментальної роботи отримані показники подано у вигляді рисунка 1.

Рис. 1. Динаміка рівня самоконтролю учнів на початку та після завершення експерименту

Як бачимо із табл.1 та рисл.1, і в контрольних, і в експериментальних класах відбулося просування учнів з нижчих рівнів на вищі. Проте в експериментальних класах позитивні зміни набагато вагоміші. Зазначені дані свідчать про те, що в учнів експериментальних класів порівняно з контрольними виявилися вищі показники: на 4, 3 % збільшився високий рівень і на 17, 6 % – достатній; на низькому рівні зафіксовано зниження на 6 %. Дані показують, що після закінчення експериментальної роботи спостерігається позитивна динаміка рівня сформованості умінь та навичок самоконтролю в учнів експериментальних класів від нижчого до достатнього і високого.

Таким чином, розглянуті дидактичні умови та методи формування самоконтролю сприяють зростанню в учнів рівнів сформованості зазначених умінь. Отже, уміння учнів контролювати власні дії передбачає розв'язання проблеми в трьох аспектах:

- аспект навчання: підвищення результатів навчання по всіх предметах;
- аспект розвитку: динаміка розвитку всіх пізнавальних процесів, уваги, пам'яті, організаційно-діяльничої культури, комунікативних здібностей;
- аспект виховання: усвідомлення необхідності саморозвитку, самоорганізації, самовиховання особистісних якостей.

Перспективу подальших досліджень у даному напрямку вбачаємо в науковому обґрунтуванні шляхів і засобів формування самоконтролю в учнів не тільки в процесі уроків, а і у позакласний час.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амонашвили Ш.А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса. – М.: Университетское, 1990. – 560 с.
2. Ительсон Л.Б. Об особенностях формирования самоконтроля при производственном обучении // Вопросы психологии – 1961. – № 2. – С. 8.
3. Контроль и самоконтроль как стимулы учебной деятельности / Анищенко А.П., Делова О.В., Дудников С.В.// Юбилейный сборник научных трудов молодых ученых и студентов РГАФК. – М., 1998. – С. 10.
4. Концепція самоорганізації і розвитку особистості учня у навчально-виховному процесі // Рад. школа – 1993. – № 8. – С. 53.

УДК 378.147

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Соловійов К.О., магістр економіки, Пучина О.В., бакалавр психології

Запорізький національний університет

Пропонована стаття висвітлює пріоритетні напрямки розвитку педагогічної науки і практики. Технологія модульного навчання передбачає структурування елементів теоретичного і практичного знання. Саме модульний підхід містить цільовий план дій, банк інформації і методичне керівництво.

Ключові слова: модульне навчання, технологія, теоретичні знання, банк інформації.